

Історія рідного краю

В РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНІЦІАТИВИ

ГОЛОВИ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

СЕРГІЯ МИКОЛАЙОВИЧА ЛАРІНА

ТРИВАЄ РОБОТА ПО ВИВЧЕННЮ ІСТОРІЇ РІДНОГО КРАЮ

ІСТОРІЯ КОМПАНІЇВЩИНИ

Територію, яку тепер займає Компаніївський район здавна освоювали різні народи. Перші сліди людини тут датуються археологами добою неоліту (IV тисячоліття до н.е.). В районі проводилися археологічні дослідження пам'яток доби бронзи (II тисячоліття до н.е.), пізньої бронзи (кінець II тисячоліття - початок I тисячоліття до н.е.), Кіммерії (VIII ст. до н.е.), Скіфії (IV - III ст. до н.е.), Сарматії (I - II ст.ст. н.е.), черняхівської культури (II - VI ст.), кочівницьких курганів (X - XIV ст.ст.). У період Козаччини територія Компаніївського району входила до складу земель Війська Запорозького. Внаслідок невдалої війни з Туреччиною 1710 - 1713 рр. вона відійшла до Османської імперії, але після поразки турків у війні 1735 - 1739 рр. була відвойована і стала часткою Бугогардської паланки Нової Січі. Компаніївщина не входила до складу створених російським урядом військово-поселенських областей Нової Сербії (1752 - 1764) та Ново-Слобідського козачого полку (1754 - 1764), а до самої ліквідації Нової Січі (4 червня 1775 року) була запорозькою територією. Указом 5 серпня 1775 року вона була приєднана до Єлисаветградської провінції Новоросійської губернії. У другій половині XVIII ст. на лівому березі Сугоклеї Комишуватої колишні козаки-компанійці заснували село Компаніївку, яка згодом стала центром Компаніївського району. Компанійські полки складали гетьманську легку кавалерію, призначенням якої була сторожова та розвідувальна служба на південному та західному кордонах. Компанійці були озброєні шаблями, луками, короткими рушницями та нагайками-канчуками, іноді використовували списи та ручні гранати. Їх одягом були зелена черкеска з червоними вилогами, червоний жупан, вузькі шаровари або штани-голянци, короткі чоботи та круглі шапки. Компанійці, що вийшли у відставку, повинні були приписуватися до соціального стану, відповідного обраному роду своїх занять, тобто в міщани, козаки чи селяни. Останні компанійські полки були реформовані в регулярні легкокінні полки 24 жовтня 1775 року. Цей процес був причиною значного оселення колишніх компанійців, імовірно тоді й виникла Компаніївка. У 1775 - 1776 рр. провінції Новоросійської губернії були поділені на повіти і майбутня Компаніївщина опинилася в Єлисаветградському повіті Єлисаветградської провінції Новоросійської губернії.

У кінці 1782 р. провінціальний поділ було скасовано, а 30 березня 1783 р. Новоросійська губернія об'єдналася з Азовською і стала називатися Катеринославським намісництвом, адміністративно-територіальний поділ якого остаточно визначився 22 січня 1784 р.

27 січня 1795 року Єлисаветградський повіт увійшов до складу новоствореного Вознесенського намісництва, яке проіснувало до 12 грудня 1796 року.

З Вознесенського і Катеринославського намісництв знову була сформована Новоросійська губернія, кордони і поділ якої були остаточно визначені указом від 29 серпня 1797 року.

8 жовтня 1802 року Новоросійська губернія розділилася на три губернії і Єлисаветградський повіт, в якому знаходилися компаніївські землі, став складовою частиною Миколаївської губернії, що 15 травня 1803 року в зв'язку з переведенням губернського центру до Херсону була перейменована на Херсонську.

Після указу 16 квітня 1817 року про реформування Бугського козацького війська у Бугську уланську дивізію в усіх, крім Тираспольського, повітах Херсонської губернії почався процес створення військових поселень. Але з населених пунктів Компаніївщини тільки Губівка потрапила у військове відомство - в ній було розквартировано 1-й, 2-й та 3-й взводи запасного ескадрону Стародубського кірасирського полку (Кірасирського Принца Петра Ольденбургського полку). Губівка входила до складу 4-го поселеного кавалерійського округу. Передача військовим багатьох сіл привела до скасування Єлисаветградського повіту, що сталося 6 грудня 1828 року. Території, не зайняті військовими, відійшли до новоствореного Бобринецького повіту.

За указом 4 червня 1857 року військові поселення почали скасовуватися, Єлисаветградський повіт було відновлено, повітове правління переїхало з Бобринця до Єлисаветграда у 1865 р.

В подальшому Компаніївщина перебувала у Єлисаветградському повіті Херсонської губернії і складалася з Компаніївської, Нечаївської та Лозоватської волостей, але її східна частина (Губівка і навколишні землі) знаходилася в Новгородківській волості Олександрійського повіту. Єлисаветградський повіт ділився на шість районів - Компаніївська, Нечаївська та Лозоватська волості входили до складу Центрально-східного району. Крім Компаніївки, Нечаївки і Лозоватки статус села мала Губівка (в селі було дві церкви), а с. Коротяк мало статус містечка з 1831 року.

У 1917 - 1921 рр. Компаніївщина перетерпіла калейдоскоп влад і лихоліття громадянської війни (березень 1917 р. - Центральна Рада, січень 1918 р. - більшовики, квітень 1918 р. - гетьманат, листопад 1918 р. - Директорія, січень 1919 р. - більшовики, серпень 1919 р. - денікінці, вересень 1919 р. - більшовики, вересень 1919 р. - денікінці, січень 1920 р. - більшовики, грудень 1920 р. - махновці, тільки 1921 р. була остаточно встановлена радянська влада).

У травні 1919 року Херсонська губернія розділилася на дві - Одеську та Херсонську, що було затверджено Всеукраїнським 18 січня 1920 року.

13 березня 1920 року Херсонську губернію перейменували на Миколаївську, в складі якої перебували Єлисаветградський та Олександрійський повіти. На VI Єлисаветградському з'їзді Рад, який відбувся 4 - 12 лютого 1921 року, була прийнята постанова про створення районів, для чого вибрана спеціальна адміністративно-територіальна комісія. Постановою міжвідомчої губернської територіальної комісії від 5 квітня 1921 року Єлисаветградський повіт був поділений на 9 районів, територія Компаніївщини знаходилася в Єлисаветградському і частково в Бобринецькому районах.

24 травня 1922 року поширений пленум Єлисаветградського повітового виконкому прийняв постанову про ліквідацію районів і районних адміністративних установ.

У липні 1922 року з ліквідацією районів у Єлисаветградському повіті відбулося укрупнення волостей - замість 40 стало 24. У жовтні 1922 року Миколаївська губернія злилася з Одеською. Такий адміністративний поділ Єлисаветградського повіту існував до березня 1923 року.

Постановою ВУЦВК від 7 березня 1923 року "Про адміністративно-територіальний поділ України", затвердженою 2-ю сесією ВУЦВК 12 квітня 1923 року, повіти і волості були ліквідовані. Єлисаветградський повіт реорганізувався в Єлисаветградський округ, в складі 13 його районів і був заснований Компаніївський район.

8 липня 1924 року Єлисаветград був перейменований на Зінов'євськ з відповідним перейменуванням округу.

3 липня 1925 року постановою ВУЦВК губернії були ліквідовані, а округи укрупнені, внаслідок чого Олександрійський округ було розформовано.

У 1930 році постановами ВУЦВК та РНК УРСР від 13 червня та 12 вересня округи були ліквідовані та встановлена двоступенева система управління (райони безпосередньо підпорядковувалися Харкову, який був столицею УРСР у 1919 - 1934 рр.). У зв'язку з цим територія колишнього Зінов'євського округу розподілилася між 14 районами, серед яких Компаніївський район був укрупнений за рахунок кількох сільрад, переданих від Зінов'євського району, який було приєднано до Зінов'євської міської ради.

У лютому 1931 року Компаніївський район було ліквідовано шляхом приєднання до Зінов'євської міської ради.

9 лютого 1932 року в ряді перших п'яти областей була утворена Одеська область, до складу якої перейшла територія Зінов'євської міської ради.

У липні 1933 року з частин територій Зінов'євської міської ради та Новоукраїнського району знову був створений Компаніївський район.

У 1937 році Компаніївський район Одеської області складався з 21 сільської ради: Богодарівської, Водянської, Германівської, Губівської, Долинівської, Живанівської, Зеленівської, Комишеватської, Компаніївської, Криничеватської, Коротяцької, Лозоватської, Мар'ївської, Нечаївської, Обертасівської, Петрівської, Первомайської, Сасівської, Софіївської, Федосіївської та Юр'євської. Територія району дорівнювала 960 кв. км. У районі було 89 колгоспів, які обслуговувалися Компаніївською, Лозоватською та Червоновершківською МТС. Промисловість району складала 216 підприємств, їх числі 36 млинів, паперова фабрика і друкарня. Комишеватська паперова фабрика була побудована у 1889 році місцевими землевласниками Бракерами і ще в ті часи виробляла 12 тисяч пудів паперу за рік, а в 1940 році продукції було виготовлено понад 2 тисячі тонн. На жаль, єдине на Кіровоградщині підприємство, що виробляло папір і було передовим в цій галузі по Україні, після війни не відбудувалося. Перед війною в районі діяло 48 шкіл і 13 бібліотек, 21 клуб і 1 кінотеатр, 1 лікарня і 5 фельдшерських пунктів, 18 поштових закладів.

22 вересня 1937 року Указом Президії Верховної Ради СРСР була утворена Миколаївська область і Компаніївський район перейшов до її складу.

10 січня 1939 року Указом Президії Верховної Ради СРСР була утворена Кіровоградська область. У зв'язку з цим місто Кірове, на яке 27 грудня 1934 року перейменовано Зінов'євськ, було назване Кіровоградом. Компаніївський район увійшов до складу нової області.

Під час німецької окупації (5 серпня 1941 року - 15 березня 1944 року) Компаніївський район був у складі Кіровоградського округу (гебіту), який входив до Миколаївського генерального округу (генералбезірку), підпорядкованого Райхскомісаріату України. На чолі генерального округу стояв генеральний комісар, округом керував гебітскомісар, районом - шеф району, в селах провідниками влади були сільські старости. Всі колгоспи були перейменовані в номерні громадські двори, очолювані дворовими старостами, які виконували розпорядження сільського старости, районної управи і начальника районного управління сільським господарством - крайсляндвірта.

Після війни Компаніївський район складався з 21 сільської ради (Богодарівської, Бутівської, Водянської, Гарманівської - с. Германівка після окупації стала називатися Гарманівкою, Губівської, Долинівської, Живанівської, Зеленівської, Комишуватської, Компаніївської, Коротяцької, Криничуватської, Лозоватської, Нечаївської, Обертасівської, Першотравенської, Петрівської, Сасівської, Софіївської, Федосіївської та Юр'ївської), в яких налічувалося 85 населених пунктів. У 1950-х роках в Кіровоградській області проводилося укрупнення районів і сільрад. У 1958 р. в Компаніївському районі було 14 сільських рад. На 1 січня 1962 року район складався з 10 сільрад (Гарманівської, Губівської, Долинівської, Зеленівської, Компаніївської, Лозуватської, Нечаївської, Петрівської, Софіївської та Федосіївської), які охоплювали 72 сільських поселення. 30 грудня 1962 року згідно з Указом Президії Верховної Ради УРСР відбулося подальше укрупнення районів Кіровоградської області, внаслідок чого Компаніївський район був

розформований. Його сільради були приєднані до сусідніх Кіровоградського та Новоукраїнського районів.

4 січня 1965 року, згідно з Указом Президії Верховної Ради УРСР, було проведено розукрупнення районів Кіровоградської області й Компаніївський район відновився у складі 1 селищної (у травні 1965 р. село Компаніївка отримало статус селища міського типу) та 10 сільських рад (Богодарівської, Гарманівської, Губівської, Зеленівської, Лозуватської, Нечаївської, Петрівської, Полтавської, Софіївської та Федосіївської), яким підпорядковувалося 1 селище (смт) та 76 сільських поселень.

У 1972 р. в районі були 1 селищна (Компаніївська) і 13 сільських (Богодарівської, Брусівської, Водянської, Гарманівської, Губівської, Зеленівської, Лозуватської, Нечаївської, Першотравенської, Петрівської, Полтавської, Софіївської та Федосіївської) рад, яким підпорядковано 1 селище та 73 сільських поселення.

У 1977 р. район складався з 1 селищної (Компаніївської) та 11 сільських (Богодарівської, Гарманівської, Губівської, Лозуватської, Мар'ївської, Нечаївської, Петрівської, Полтавської, Софіївської, Червоновершківської та Шишкінської) рад, яким підпорядковувалися 1 селище та 60 сіл.

У 1979 р. в районі були 1 селищна (Компаніївська) та 11 сільських (Богодарівська, Гарманівська, Губівська, Лозуватська, Мар'ївська, Нечаївська, Петрівська, Полтавська, Софіївська, Червоновершківська та Шишкінська) рад з 1 селищем та 58 сільськими населеними пунктами. 1 січня 1985 р. Компаніївський район мав Компаніївську селищну та Гарманівську, Губівську, Лозуватську, Мар'ївську, Нечаївську, Першотравенську, Петрівську, Полтавську, Сасівську, Софіївську, Червоновершківську, Червонослобідську та Шишкінську сільські ради - всього 1 селищну та 14 сільських рад, в яких нараховувалося 55 населених пунктів.

22 лютого 1991 року відновилася Коротяцька сільська рада.

27 квітня 1991 року відновилася Водянська сільська рада.

19 лютого 1993 року утворилася Голубієвицька сільська рада.

13 січня 1995 року сільрадівське село Шишкіне перейшло до Новоукраїнського району.

Адміністративний поділ району станом на 10 квітня 2003 року виглядав так: Компаніївська селищна та Виноградівська, Водянська, Гарманівська, Голубієвицька, Губівська, Коротяцька, Мар'ївська, Нечаївська, Першотравенська, Петрівська, Полтавська,

Сасівська, Софіївська, Червоновершківська та Червонослобідська сільські ради, в яких 53 населених пункти.

Протягом своєї історії Компаніївський район міняв свій адміністративно-територіальний склад, сільради укрупнювалися і розукрупнювалися, формувалися і розформовувалися, села переходили в сусідні райони і навпаки. Простежити територіальний стан району порічно ще доведеться майбутнім дослідникам. Але й та інформація, яку вдалося зібрати, дозволяє робити певний аналіз і висновки. На відміну від інших районів області села Компаніївщини мали не дуже мілітаризовану історію. Розвиток району тісно пов'язаний з політико-економічним станом свого обласного центру і аграрною специфікою степового краю.

На компаніївському терені жило багато відомих в історії родин. Зокрема представники знатних козацьких родів: Бутовичі, Нечаї, Новицькі (можливо нащадки одного з перших компанійських полковників І.Ф.Новицького), Золотницькі, Келеповські; неабиякі російські дворяни, що залишили помітний слід в суспільному житті свого часу: Титови, Добровольські, Емануелі, Соколови-Бородкіни, Зелені, Бракери, Живанови, Обертасови, Дроботковські.

Особливим предметом гордості компанійців є зв'язок компаніївської землі з життям і творчістю видатних українських письменників І.К.Микитенка (1897 - 1937) та Ю.І.Яновського (1902 - 1954), а також визначного пролетарського поета Д.Бідного (1883 - 1945). Компаніївщина завжди була багатою та щедрою на талановитих і працьовитих людей, які тим чи іншим чином плекали славу України.